

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Használók képzése

Lásd 322

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS-TERJESZTÉS

Nyomatott dokumentumtípusok

92/375

SMITH, Eldred: The print prison = Libr.J. 117.vol. 1992. 2.no. 48-51.p.

A nyomtatás börtöne

Dokumentum -gépi információhordozón; Hatékonyság; Információhordozó; Könyv

Kétségtelen, hogy a könyvnyomtatás felfedezése az információk addig soha nem látott növekedésének és terjesztésének nyitott utat, de újabban az is egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a nyomtatott forma ma már éppen ellenkező eredményt produkál: akadályozza az információk növekedését és terjesztését. Az elektronikus információk elterjedése nyomán ugyanis nyilvánlová vált, hogy a nyomtatás „bebörtönzi” az ismereteket, mégpedig paradox módon ugyanazzal az eszközzel, amely terjesztésüket lehetővé teszi, ugyanis egy nyomtatott dokumentum tartalmaz csak az férhet hozzá, aki fizikailag rendelkezik vele.

Miben nyilvánulnak meg a nyomtatott dokumentumok terjesztésének és hozzáférhetőségének korlátai? Ami a terjesztést illeti, hónapokba, sőt néha évekbe kerül, amíg a kutatók publikálva láthatják viszont munkáikat. A nyomtatott publi-

kálás ezen kívül képtelen lépést tartani az ismeretek növekedésével, ezért sok, nyomtatásra érdeemes dolgozat kiadatlanul marad. De a kiadott művek is korlátozottan terjednek el, mert borsos árak miatt a könyvtárak és az egyének egyre kevesebbet tudnak belőlük vásárolni, ezért a dokumentumok közös használatára kényszerülnek.

A hozzáférhetőség lehetőségei sem rózsásabbak: a nyomtatás korában utópiának bizonyult annak a célnak a megvalósítása, hogy a világ dokumentumterméséből egy teljes, átfogó gyűjteményt hozzanak létre.

E problémák megoldása érdekében a szerző szerint létre kell hozni egy átfogó elektronikus gyűjteményt, amely a múlt, a jelen és a jövő összes tudományos publikációját magában foglalja. Ez ma már megvalósítható. A szétszórta, hiányos állományok eddig akadályozták egy egységes bibliográfiai apparátus kifejlesztését is, viszont egy ilyen, teljes körű adatbázis ezt a célt is előmozdítaná. Természetesen a bibliográfiai keresőrendszer is elektronikusan állna rendelkezésre a már meglévő világméretű hálózatokon. Egy ilyen rendszerből nemcsak a kutatók profitálhának, akik laboratóriumaikban vagy otthonaikban a tudományos publikációk szerkesztése és lektorálása után azonnal hozzáférhetnének ezekhez, hanem a könyvtárosok is, akik a nyomtatott dokumentumok beszerzése és rendszerezése helyett az elektronikus gyűjteményre épülő szolgáltatásokra koncentrálhának.

Mindez persze pénzügyi és szerzői jogi problémákat is felvet. Amíg az egyetemek és nem profitra épülő kiadók számára (az Egyesült Államokban ők adják ki a tudományos művek legnagyobb részét) egy ilyen adatbázis előnyös lenne, mert levonná róluk a nyomdai munkákkal és marketinggel járó anyagi és egyéb terheket, addig a kereskedelmi kiadók valószínűleg ellenállnának. Ezért a szerző szerint a kereskedelmi publikációkért, de csak azokért, fizetni kellene, a szerzői joggal védett műveket pedig ki kellene zárni a gyűjteményből, amíg a szerzői jog le nem jár. Ez az utóbbi korlátozás nem sokáig jelentene komoly veszteséget, mert ha a kutatók megtapasztalják, hogy az elektronikus rendszer lehetővé teszi munkáik azonnali hozzáférhetőségét és széles körű elterjesztését, nem valószínű, hogy továbbra is ragaszkodnának a szerzői joghoz, és emiatt a lassabb és kevésbé elérhető nyomtatás mellett döntenének.

(Novák István)

92/376

LaGUARDIA, Cheryl – HUBER, Chuck: Digital dreams: A CD-ROM users' wish list = Libr.J. 117.vol. 1992. 2.no. 40-43.p.

Digitális álmok: a CD-ROM használók kívánásai

CD-ROM; Ember-gép kapcsolat; Kompatibilitás; Szabvány; Szoftver

A szerzőknek, miközben nyolcvan, húsz különféle szoftverrel működő CD-ROM adatbázist állítottak üzembe, elegendő alkalmuk nyílt arra, hogy megismerjék a CD-ROM előállítók és forgalmazók zömének termékeit ill. terjesztési gyakorlatát. Mindezek alapján egy kívánságlistát állítottak össze az illetékesek számára, amelyben a könyvtáros felhasználók igényeit igyekeznek összefoglalni. Elvárásaikat a következő kategóriák szerint csoportosítják:

1. *Próbaidő.* A forgalmazók egy világosan megfogalmazott, könnyen kitölthető szerződés alapján a lehető legrövidebb időn belül küldjék meg a kért adatbázist kéthónapos próbaidőre, amely elegendő a termék alapos tesztelésére és visszaküldésére.

2. *Díjszabás.* A legfontosabb: a forgalmazók hagyjanak fel a szokásos lízingfeltételekkel, amelyek szerint a kumulációkat tartalmazó lemez kézhezvételekor, ill. az előfizetés felmondásakor a régebbi lemezeket vissza kell küldeni. A könyvtárosok nem bérelni, hanem megvásárolni kívánják az információkat. Azután: ahhoz képest, hogy a CD-ROM már régen túl van a kezdeti kutatás-fejlesztési időszakon, a termékek még mindig igen drágák. Lehetetlen helyzet, hogy egy 125 dolláros nyomtatott változat CD-ROM megfelelője 1500 dollárba kerüljön. Jobb lenne, ha a forgalmazók egy szélesebb vevőkör megnyerése érdekében olcsóbban kínálnák termékeiket: inkább kerüljön egy adatbázis 500 dollárba, és vegye meg 20 könyvtár, mint 25 ezer dollárba, amit csak két könyvtár engedhet meg magának.

3. *Telepítés.* Az installálás során a könyvtárosok három dolgot szeretnének:

– azonnal használható szoftvert (olyan floppyt küldjenek, amely illik a felhasználó rendszeréhez – legjobb, ha 5^{1/4}-es és 3^{1/2}-es változatban is megküdlik);

– világos, rövid telepítési utasításokat (a használónak lehetőleg csak egy *copy* vagy *install* utasítást kelljen használnia);

– kompatibilitás (ne küldjenek olyan terméket, amelyik a telepítés után a gépen már meglévő szoftvereket használhatatlanná teszi).

4. *Használati interfész.* Elismerve, hogy a teljes mértékű szabványosítás megvalósíthatatlan, a szerzők felsorolnak nyolc alapvető követelményt, amelyeknek minden terméknel egyformán kellene rendelkezésre állnia. Például: DOS környezetben az F1 funkcióbillentyű mindig a Help-et jelentse, az Esc fokozatosan vezesse visszafelé a használót a rendszerben, a letöltésre szolgáló meghajtó az alapértelmezés szerint mindig az a: meghajtó legyen, stb.

5. *Dokumentáció.* A könyvtárosok egyszerű, könnyen használható segédkönyvet kívánnak, amelynek minimum a következőket kell tartalmaznia: tartalomjegyzék, index, telepítési instrukciók, keresési minták és hibabehatároló javaslatok. A forgalmazók küldjenek egy rövid, szakszergontól mentes keresési útmutatót is, amely sokszorosítható az olvasók számára.

6. *Segítségnyújtás.* A termékek használata során felmerülő problémák gyors megoldására a forgalmazók általában garanciát vállalnak. Az alapvető követelmények itt a következők: a megadott telefonszámon mindig elérhető legyen valaki, aki 24 órán belül rendelkezésre áll; az aktualizálások könnyen installálhatók legyenek; a segítő személyzet naprakész technológiai ismeretekkel rendelkezzen.

A szerzők szerint a fentiek figyelembevételével egészséges verseny alakulhat ki a CD-ROM forgalmazók között, amelyben – győzzön a legjobb!

(Novák István)

92/377

CORNISH, Graham P.: CD-ROM: a new phase in document supply? = INSPEL. 26.vol. 1992. 1.no. 5-13.p. Bibliogr.

CD-ROM: új szakasz a dokumentumszolgáltatásban?*CD-ROM; Hozzáférhetőség*

A CD-ROM nagy mennyiségű szöveg és adat tárolására szánt információhordozó, így jól használható mag-gyűjtemények építésére, viszont nem alkalmas kis adatmennyiségek esetében, és a könyvtárak kénytelenek a gyártók által „előre csomagolt”, meghatározott piacra szánt anyagokat megvásárolni. Azokon a területeken, ahol nem várhatnak jelentős hasznot, vagy a speciális témánál fogva nem találtak megfelelő anyagokat a kiadók, nem hasznosítható ez a technológia.

Jól használható a CD-ROM a központi katalógusok, lelőhely-jegyzékek esetében, bár az aktualitás tekintetében elmaradnak az online katalógusoktól. A teljes szövegű dokumentumok esetében a CD-ROM-ok katalógusa sokkal hatékonyabb lehet, mint az egyes folyóiratcímeké, hiszen az állományadat pontatlansága, a hiányzó számok, változó címekkel kapcsolatos nehézségek elkerülhetők.

A tulajdonképpeni dokumentumellátásban a CD-ROM pozitív szerepet játszhat azokban az esetekben, amikor a CD maga a dokumentum hordozója, bár a papírmásolatok száma legtöbbször jogilag korlátozva van. A CD-ROM-on található teljes szövegű dokumentumok gyorsan azonosíthatók és kinyomtathatók, így a dokumentumellátás sebessége javítható esetükben.

A CD-ROM állományok közvetlen elérése esetében csökken a papírmunka. Bár a számlázás elkerülhetetlen, a CD-ROM technológia azt is egyszerűbbé teheti. Szerzői jogi megfontolásokból szükség van a papírmásolatok számának ellenőrzésére és egy határon túli tiltására végző automatikus mechanizmusokra.

A CD-ROM sohasem lesz alkalmas az összes dokumentum tárolására minden témában és minden dokumentumtípusban, hanem a teljes szövegek szelektív tárolására fog sor kerülni, olyan szakterületekre koncentrálva, ahol nagy az igény és van egy jól körülhatárolható szakirodalmi mag, mint pl. a biomedicina vagy a gyógyszerészet területén.

A CD-ROM befolyásolhatja a dokumentumellátás decentralizált vagy centralizált voltát. Lehetséges, hogy a kiadók a dokumentumellátó rendszereket megkerülve, közvetlen online hozzáfé-

rést biztosítanak termékeikhez, de ez nem valószínű, mivel nem gazdaságos és a felhasználók sem igénylik.

(Koltay Tibor)

92/378

BAILEY, Charles W., Jr.: Network-based electronic serials = Inf.Technol.Lib. 11.vol. 1992. 1.no. 29-35.p. Bibliogr.

Az elektronikus időszaki kiadványok terjesztése hálózatokon*Elektronikus publikáció; Folyóirat; Számítógéphálózat*

A nagy adatbázis-forgalmazóknál (pl. Dialog) egyre több időszaki kiadvány teljes szövege érhető el elektronikus úton. Ezek egy részének van nyomtatott változata, néhányukat CD-ROM-on is közreadják. Az elektronikus időszaki kiadványok használatáért a használat arányában kérnek térítést a forgalmazók (többnyire kereskedelmi cégek). A könyvtárak nemigen tudják megvenni ezeket az adatbázisokat, inkább bérik őket. A könyvtári használat számos kérdést vet fel: pl. beszerezhető-e az időszaki kiadvány nyomtatott változata akkor, ha az adatbázis-forgalmazó beszünteti az elektronikus változatot, vagy a könyvtár nem tud előfizetni rá; biztos-e, hogy az egyedül elektronikusan tárolt információt megőrzi stb. Jogos a kérdés: Hol van a beígért forradalmi változás, melyet a tudományos kommunikáció terén az időszaki kiadványok elektronikus formájától vártak?

A válaszhoz a szerző bemutatja a nem kereskedelmi célú, nagy nemzetközi hálózatok közül a BITNET-et és az Internetet. Ezek a hálózatok világméretű elektronikus kommunikációs rendszert alkotnak. Az elektronikus kiadók e-mail vagy fájlátvitel útján juttatják el kiadványaikat az előfizetőkhez, többnyire ingyenesen. Megjelent egy olyan „műfaj” is, amelyről kérdéses, hogy időszakinak tekinthető-e egyáltalán: ez az elektronikus konferencia. Az AACR2 időszaki kiadványokra vonatkozó definíciójából kiindulva a szerző válasza igen, ugyanis az információ hordozójára nincs meghatározás a szabályzatban. Ez viszont azt is jelenti, hogy a könyvtáraknak az ilyen típusú időszaki kiadványok gyűjtéséről is gondos-

kodniuk kell. Ezt a feladatot a könyvtárak jobban tudnák ellátni a számítógépes központoknál.

Az elektronikus kiadványokról való tájékoztató megkönnyítésére a közeljövőben hiteles jegyzéket jelentet meg a számítógépes időszaki kiadványokról és az elektronikus konferenciákról a Tudományos Könyvtárak Egyesületének (ARL) Kiadói Hivatala. A hálózatban elérhető kiadványok fő típusait, az elektronikus hírlevelet és az elektronikus folyóiratot részletesebben is bemutatja a szerző. Ezeknél a kiadványoknál kisebb-nagyobb létszámú szerkesztőség áll a háttérben. A többnyire rendszertelen megjelenésű *hírlevelek* aktuális, gyakorlati információkat tartalmaznak; az e-mail útján küldik szét az egyes számokat. A régebbi számokat a használók lekérdezhetik közvetlenül, vagy a szerkesztőség útján. A BITNET-en 1990-91-ben több elektronikus *folyóiratot* alapítottak. A számok szerkezete gyakran hasonló a nyomtatásban megjelenő folyóiratokéhoz, vagyis tartalmaznak szerkesztői előszót, tanulmányokat, könyvismertetéseket, rovatokra tagolódnak stb. Van olyan szám, amely csak egy cikkből áll, azt egy e-mail-en megüzent adatállományból keresheti vissza az olvasó. E folyóiratok lehetnek rendszeres vagy rendszertelen megjelenésűek. A cikkek, ill. a számok archiválhatók. Nem indexelik őket a hagyományos módon; nem kell előfizetési díjat sem fizetni a használóknak, csak akkor, ha valaki pl. floppy is igényt tart a számról.

Az elektronikus kiadványok a következő 10 évben nem fogják kiszorítani a nyomtatott formát, de egyre jelentősebb szerephez jutnak majd. Valószínű, hogy a jelentős, nem profit-orientált, elektronikus időszaki kiadványokat előállító rendszerek a hálózatokból kerülnek majd ki. E rendszerek fő jellemzője, hogy ingyenesen vagy alacsony térítési összegért szolgáltatnak, a szerzői jog fenntartása mellett.

Megoldásra váró kérdések:

1) Az elektronikus időszaki kiadványokat gyakran ASCII szövegfájlként terjesztik. Ez lehetővé teszi, hogy a használók könnyen manipulálhassák a fájlokat; csökken az adatátvitel költsége, ugyanakkor vannak bizonyos korlátozások (pl. nem jeleníthetők meg színek, idegen nyelvű karakterek, matematikai jelek stb.). A Postscript, a TeX és hasonló szoftverek segítenek a probléma kezelésében, de nincs általános megoldás.

2) A használók általában korlátozott tároló kapacitással rendelkeznek. (Az elmúlt évben volt

olyan új folyóirat, amelynek egyetlen száma 200 oldalnyi információval árasztotta el az előfizetőket).

3) A használók nem biztos, hogy tisztában vannak az e-mail, az adatátvitel, a mainframe szoftver használatával, vagy a letöltés folyamatával.

4) A jelenleg meglévő eszközök e kiadványok terjesztésére, hasznosítására a fejlesztés kezdeti szakaszában vannak, néhány fontos technikai feltétel még hiányzik.

5) Az elektronikus időszaki kiadványok elterjedésével a hosszadalmas adatátvitel egyszerűbbé válik. A jelenlegi alacsony műveleti sebesség torlódást okoz az adatátvitelben.

6) A BITNET-ben v. az Internetben korlátozott a kutatók hozzáférési lehetősége. Kereskedelmi hálózatok belépése (pl. Compuserve, Well to Internet) segíthet ezen, de ezek szolgáltatásaiért fizetni kell. Jelentős számú, potenciális külföldi használó – különösen harmadik világbeliek – egyáltalán nem érheti el az amerikai hálózatokat.

7) Nehéz tájékozódni az elektronikus időszaki kiadványokról, a meglévő katalógusok sem naprakészek. A Tudományos Könyvtárak Egyesületének (ARL) minervája majd segít ezen a helyzeten.

8) Hiányzik a hozzáértő, felkészült intézményi kiadói háttér.

9) Az archiválás hálózati csomópontok révén megoldható, mégsem biztos, hogy ezt a feladatot megbízhatóan ellátják a számítógéppontok, különösen ha erre intézményi szinten nincsenek kötelezve.

10) A meglévő (amerikai) szerzői jogi törvények nem egyértelműek.

11) Problémás az elektronikus időszaki kiadványokban való publikálás elfogadásának kérdése is. Ekvivalens-e egy ilyen kiadvány a nyomtatott folyóirattal; akarnak-e a kutatók olyan folyóiratban publikálni, amelyet a hagyományos módon nem indexelnek, és nem biztos, hogy gyűjtik a könyvtárak?

A használók jelentős köre támogatja a BITNET és Internet kedvezményes használatát. Ha az NREN (National Research and Education Network; Nemzeti Tudományos és Oktatási Hálózat) – melyet egy kereskedelmi cég működtet majd – megvalósul, helyettesítheti a fenti hálózatokat. Az ezzel kapcsolatos gazdasági változások hátrányosan befolyásolhatják az elektronikus kiadványok és a számítógépes konferenciák hozzáférhetőségét is.

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYV-TÁRÉPÜLET

Könyvtárgépesítés általában

Lásd 320, 346-347, 353-354

Könyvtárépítés, -berendezés

92/380

AMLINSKI, Lev: Die bibliothekswissenschaftliche und die architektonische Projektierung von Bibliotheken als einheitlicher schöpferischer Prozess = ABI-Techn. 12.vol. 1992. 1.no. 1-16.p. Bibliogr. 6 tétel.

Res. angol nyelven.

A könyvtártervezés könyvtártudományi és építészeti része egységes alkotói folyamat

Építési terv

A könyvtártervezés olyan munka, amely során két tudományterület képviselőinek kell együttműködniük, a könyvtárosoknak és az építészeknek.

A jelenlegi gyakorlat szerint a könyvtári szakemberek az építészeknek csak tanácsadói, vagy az építési programokat dolgozzák ki. A könyvtárépület építészeti-kivitelezési tervezését ezzel szemben egy könyvtári tervnek kéne megelőznie, amely a következőkre terjedne ki: a könyvtár általános koncepciója, a használat megszervezése és a könyvtári munkaszervezet, a könyvtári technológia, a könyvtári munkák gépesítése és automatizálása, együttműködés más könyvtárakkal és a hozzávetőleges költségvetés. A továbbiakban ezt a tervet aztán mindig figyelembe kell venni.

A cikk bemutatja a könyvtári és az építészeti tervezés összefüggéseit, valamint a számítógépes könyvtártervezés szükséges elemeit. Vizsgálja a könyvtári építési terv értékelésének lépéseit, figyelembe véve a könyvtárosok és a használók igényeit.

(Autoref.)

Az említett nehézségek ellenére növekszik a forgalomba kerülő hasznos elektronikus időszaki kiadványok száma. Minimális beruházással a szakmai társaságok, egyetemi kiadók kihasználhatják a rendelkezésre álló szoftvereket. A könyvtárosok szerepe ebben a folyamatban: támogatniuk kell a tudományos műhelyeket az elektronikus időszaki kiadványok létrehozásában; segíteniük kell olyan szabványok kidolgozását, amelyek az ilyen típusú kiadványok tárolását, terjesztését, közreadását tökéletesítik. Lobbyzniuk kell azért, hogy létrejöhessen egy magas színvonalú, a kormány által támogatott Nemzeti Tudományos és Oktatási Hálózat (NREN). Ha mindez megvalósul, az évtized végére a hálózatra épülő elektronikus időszaki kiadványok jelentős alternatív forrásaivá válhatnak az alacsony költségű tudományos információknak. Ellenkező esetben a kiadványok fejlődési üteme lelassul, és a könyvtárosokat továbbra is sújtja az időszaki kiadványok áraival kapcsolatos válság.

(Kovács Katalin)

92/379

CHENET, Anne: Les mots-clés du multimédia = Documentaliste. 29.vol. 1992. 2.no. 73-79.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven.

A legfontosabb tudnivalók a multimédia-technológiáról, fogalmairól és alkalmazásáról

Hiperszöveg; Optikai lemez; Terminológia

A multimédia napjainkban igen népszerű, de magát a fogalmat gyakran zavarosan, félreérthetően használják, és valódi alkalmazásai korlátozottak. A multimédia, amely egyidejűleg az információ több fajtájával foglalkozik (számítógépi adatok, hang, kép) bizonyosan nagyon ígéretes jövő felé nyit utat, és elkerülhetetlen következményekkel jár az információtechnológiára nézve. A használók számára a cikk közread egy kifejezésjegyzéket a multimédia fogalmáról, ismerteti a fejlődést befolyásoló technikai tényezőket, valamint példákat hoz az alkalmazásra, mind már működőkre, mind a jövőben megvalósulóakra.

(Autoref.)

Lásd még 340, 352, 375